

Retrospektívny pohľad na rozdelenie Česko-Slovenska

(1996)

V roku 1989 uverejnil americký futuroológ Francis Fukujama esej Koniec dejín. Tvrdil, že nastáva koniec ideologicky podfarbených rozporov vo svete a zvíťazí racionalita medzinárodnej obchodnej výmeny, výmeny kultúrnych hodnôt, jednoducho komunikácia medzi ľuďmi podľa zákonov racionality. S primeranou dávkou fantázie by sa dalo konštatovať, že táto predpoveď sa uskutočnila v bývalom Česko-Slovensku, pravda paradoxným spôsobom. Po páde komunizmu padli aj dovtedajšie vazby, ktoré držali Slovákov a Čechov v jednom štáte. Celková stabilita medzinárodných vzťahov, ktorú v Európe reprezentuje Európska únia, zbavila Čechov aj Slovákov starého strachu voči svojim susedom. Voľa žiť samostatne a riadiť sa racionálnymi pravidlami medzinárodných vzťahov sa uplatnila na úrovni národov, nie jednotlivcov. Pokojné rozdelenie Česko-Slovenska pripúšťa takýto výklad.

Ale vrátim sa späť k nežnej revolúcii. Záverečná fáza zápasu s komunizmom skoncetrovala všetkých odporcov komunizmu do jedného šiku, žiadne národnostné, náboženské alebo iné rozpory nehrali v Česko-Slovensku žiadnu úlohu. Odpor proti komunizmu bol zdrojom solidarity, ktorá prekrývala všetky iné prípadné rozdiely. Len čo komunizmus padol, vyšli na povrch všetky ďalšie rozdiely v súlade s princípom plurality, a najvýraznejšie národné. Odkaz nadnárodnej solidarity z komunistického obdobia prežíval v disidentoch, pokiaľ boli pri moci na Slovensku aj v Čechách. Bývali

disidenti boli posledným spojivom Česko-Slovenska. Keď vo voľbách v roku 1992 nezískali dostatočný počet hlasov a odišli z vlád, prípadne aj z parlamentov, nebolo sily, ktorá by Česko-Slovensko udržala spolu. Slovensko-české vzťahy mali jednu dominujúcu tému na českej strane a jednu na slovenskej strane. Na českej strane bola dominujúcou požiadavka, aby nedochádzalo k prerozdeleniu finančných prostriedkov cez federálny rozpočet, inými slovami, aby si každá republika žila za svoje. Na slovenskej strane bola dominujúcou témou požiadavka formálnej rovnoprávnosti s Čechmi, v rámci republiky a perspektívne aj s inými národmi v medzinárodných vzťahoch. Dopĺňanie Českej republiky na Slovensko spomenul už predseda vlády Ladislav Adamec v roku 1988, keď nastúpil po Lubomírovi Štrougalovi. Táto téma sa objavovala aj v samizdatových publikáciách Rudolfa Slánskeho ml. V druhej polovici osemdesiatych rokov po nežnej revolúcii sa v zaobalenej podobe objavila na stretnutí slovenskej a českej vlády v Lánoch v marci 1990. Vo veľmi konkrétnej podobe sa prejavovala každoročne pri zostavovaní rozpočtu na nasledujúci rok. Spomínam si na zostavovanie rozpočtu na rok 1992. Najskôr sa stretli ministri financií federácie a oboch republík a odsúhlasili základné parametre rozpočtu. Česká vláda však dohodnuté parametre neschválila a požadovala o päť miliárd korún viac do českého rozpočtu. Preto sa začiatkom decembra 1991 uskutočnilo v Brne stretnutie predsedov vlád za účasti prezidenta republiky a dosiahnutá dohoda zodpovedala pomeru síl jednotlivých republík a federácie – federálny rozpočet dostal o 4,5 miliardy menej, český o 4,0 miliardy viac a slovenský o pol miliardy viac, aby sa nepovedalo. Túto dohodu bolo možné dosiahnuť, pretože vo všetkých troch vládoch zasadali príbuzné politické sily. Rozpočet na rok 1993 by sa pravdepodobne nebol dal zostaviť, aj keby nedošlo k rozdeleniu Česko-Slovenska.

Na slovenskej strane dominovala požiadavka o formálnej rovnoprávnosti. Prvýkrát sa viditeľne prejavila v takzvanej pomlčkovej vojne v marci 1990. Slovenská národná rada požadovala, aby sa

názov Česko-Slovensko písal s pomlčkou a s veľkým S. Česká strana tento návrh odmietala, pretože pripomínal spôsob písania názvu republiky po mníchovskej dohode a pred prvým rozpadom v marci 1939. Problém bol vyriešený opäť charakteristicky pre pomer sil v republike. Obe republiky získali právo písať si názov republiky, ako uznali za vhodné. A tak sa v Českej republike písalo Československo bez pomlčky, na Slovensku s pomlčkou.

Vo volebnej kampani pred prvými slobodnými voľbami v roku 1990 prezident Havel otvorene podporoval Verejnú protinásilničku, aj z obavy, že KDH, ktoré spočiatku viedlo v prieskumoch verejnej mienky, by azda iniciovalo rozpad republiky. Po voľbách VPN postavilo ako predsedu vlády na Slovensku Vladimíra Mečiara. Hneď bolo všetkým jasné, že komunikácia medzi Prahou a Bratislavou bude ťažká. V októbri 1990 predseda slovenskej vlády Vladimír Mečiar narýchlo zvolal predsedníctvo vlády a oznámil nám, že poletíme do Prahy na stretnutie s predsedníctvom českej vlády alebo dokonca s celou českou vládou. Nikto z nás nevedel, čo bude obsahom rokovania, čo je bezprostredným podnetom na cestu do Prahy. Stretnutie s českou vládou v Prahe bolo chaotické, bez špecifického programu a bez špecifického výsledku rokovania. Na stretnutí však Vladimír Mečiar povedal, že v Slovenskej národnej rade treba počítať s vyhlásením Deklarácie o zvrchovanosti Slovenska. Slovenská národná strana síce hovorila už dávnejšie o prijatí Deklarácie o zvrchovanosti Slovenska, ale ani SNS, ani žiadna iná strana alebo skupina poslancov nemala vlastnú predstavu, k čomu by Deklarácia o zvrchovanosti Slovenska mala viesť. Ako vieme z publikácie Petra Pitharda, tieto výroky Vladimíra Mečiara viedli českú vládu k zvolaniu mimoriadneho zasadnutia Predsedníctva Českej národnej rady a k spusteniu organizačných príprav na rozdelenie Česko-Slovenska. Rozpory vo vnútri VPN viedli v apríli 1991 k odvolaniu Vladimíra Mečiara. Nová strana, ktorú potom Vladimír Mečiar založil, Hnutie za demokratické Slovensko, viedla otvorenú kampaň proti Česko-Slovensku. Politický program HZDS však nikdy neobsaho-

val jasnú výpoveď o štátoprávnom usporiadaní Česko-Slovenska. Pred voľbami v roku 1992 HZDS sľubovalo občanom referendum, v ktorom si budú môcť voliť medzi piatimi rôznymi formami štátoprávneho usporiadania – od samostatných štátov Českej republiky a Slovenskej republiky cez konfederáciu, federáciu až po unitárny štát.

Po voľbách v roku 1990 bola vytvorená vo federálnom zhromaždení komisia na čele s Alexandrom Dubčekom, ktorá mala pripraviť novú Ústavu Česko-Slovenska. Komisia ani dobre nezačala svoju prácu, preto v januári 1991 vyšiel prezident Havel s iniciatívou a on začal k sebe pozývať predstaviteľov politických strán zo Slovenska aj z Českej republiky na diskusie o budúcej ústave. Stretnutia u prezidenta republiky pokračovali rokovaním predsedníctiev Českej národnej rady a Slovenskej národnej rady. Rokovania od začiatku trpeli na demokratickú pluralitu. Na českej strane aj na slovenskej vystupovali v predsedníctvách národných rád rôzne politické strany, s rôznymi politickými programami ústavného usporiadania. Rokovania nemali jednotiacu myšlienku ani na slovenskej, ani na českej strane. Často sa stávalo, že pri ďalšom kole rokovaní sa muselo hovoriť o veciach, o ktorých sa už hovorilo na predchádzajúcom rokovaní. Tieto rokovania nakoniec vyústili do Milovskej zmluvy vo februári 1992, ktorá však nebola ratifikovaná ani v Slovenskej národnej rade, ani v Českej národnej rade. Slovenská strana požadovala pri rokovaní uzavretie zmluvy medzi Slovenskou republikou a Českou republikou a táto zmluva by mala byť základom ústavy Česko-Slovenska. Česká strana spočiatku takúto zmluvu zásadne odmietala. Neskôr ju bola ochotná prijať ako Zmluvu o zákonodarnej iniciatíve oboch národných rád voči Federálnemu zhromaždeniu na prijatie spoločnej ústavy. Všetky návrhy skončili Milovskou dohodou.

Základným faktom slovensko-českých rokovaní o štátoprávnom usporiadaní Česko-Slovenska bol pomer zhruba 2:1 medzi Českou republikou a Slovenskom. Tento pomer bol príliš malý na to, aby

umožňoval ktorejkoľvek strane – tak českej a tým menej slovenskej – vnútiť svoju politickú voľu tej druhej strane. Keďže nebolo tretej sily, ani vonkajšieho nebezpečenstva, ktoré by nútilo obe strany k dosiahnutiu dohody, dohoda bola od začiatku veľmi nepravdepodobná. Na českej strane bol koncepčný rozpor v tom, že v hospodárskom usporiadaní sa predstavy českej strany blížili ku konfederácii, ale v štátoprávnom usporiadaní požadovala federáciu. Pri rokovaní česká strana neustále zaujímalá stanovisko, že buď sa dohodoríme na federácii, alebo potom nech sa republika radšej rozdelí. Slovenská strana pri rokovaní nikdy nepostavila osamostatnenie sa Slovenska ako možnú alternatívu v prípade stroskotania rozhovorov. Slovenská aj česká strana v rokovaní nesprávne hodnotili druhú stranu v tom, že nebude mať odvahu prekročiť rubikon a v prípade stroskotania rozhovorov zvolí rozdelenie republiky.

K omylom na českej strane o slovenskom postoji k štátoprávne- mu usporiadaniu prispelo VPN. Špičku VPN tvorila liberálna inteligencia, ktorá si veľmi dobre rozumela s vedením Občianskeho fóra v Prahe. Tým vytvorila VPN dojem, že je ideálnym partnerom pre českú stranu na rokovaní o štátoprávnom usporiadaní. Pod liberálnou špičkou VPN sa však skrývalo skôr radikálne podhubie, ktoré vyneslo na povrch Vladimíra Mečiara. Po rozdelení VPN sa ukázal vzájomný pomer síl. HZDS, pochádzajúce z VPN, vyhralo voľby, kým pôvodná VPN sa ani nedostala do parlamentu.

Moje hodnotenie úlohy KDH pri rokovaní s českou stranou je možno poznačené subjektivitou. KDH bolo od začiatku dedičom slovenskej národnej politiky. Poznali sme nálady na Slovensku a vedeli sme, že staré štátoprávne usporiadanie sa nemôže udržať. Vedeli sme, alebo aspoň sme tušili problémy, ktoré sa vyskytnú v prípade slovenskej samostatnosti. A konečne boli sme súčasťou európskeho kresťanskodemokratického hnutia. Tieto tri komponenty viedli k tomu, že završenie slovenského emancipačného procesu sme videli v rámci európskej integrácie. Ukázalo sa, že to bola príliš

idealistická predstava ako na Slovensku, tak aj pre českú stranu. Svoju predstavu o štátoprávnom usporiadaní sme symbolicky vyjadrili heslom „O stoličke a hviezdičke v Európskej únii“ a politickou požiadavkou uzavretia Zmluvy medzi Slovenskom a Českou republikou. V rokoch 1990 – 1992 politické dianie v štátoprávnej oblasti určovali radikáli. KDĽ sa v takom prostredí nemohlo uplatniť. Ale vďaka svojej vtedajšej linii sme si uchovali schopnosť byť stabilizujúcou silou na súčasnej slovenskej politickej scéne. Pri štátoprávnych rokovaníach si KDĽ bolo vedomé, že na nás spočíva aj dedičstvo tienistých stránok slovenskej národnej politiky, konkrétne z rokov 1939 – 1945. Toto dedičstvo bolo pre nás zdrojom poučenia, aby sme sa vystríhali pred zavedením Slovenska do slepej uličky, ako sa to stalo v tých rokoch. Zároveň sme si boli vedomí, že náš prílišný radikalizmus v národnej otázke by na nás veľmi ľahko pritiahol obvinenie, že sme pokračovaním ľudáckeho separatizmu z roku 1939, čo by bolo zlým znamením pre prípadne začínajúcu Slovenskú republiku.

Tým sa dostávam k záveru a k súčasnosti. Česko-Slovensko sa rozpadlo pokojným spôsobom a všetci, ktorí nás pred rozdelením zaprisahávali, aby sme zostali spolu, po rozdelení chválili jeho pokojný spôsob. Vidíme, že vývoj oboch republík od rozdelenia ide odlišným smerom. Upadajúce vzťahy medzi oboma republikami ex post potvrdzujú oprávnenosť rozdelenia. Jednoducho, boli sme príliš odlišní ľudia na jednu republiku. Ak sa však v strednodobej perspektíve ukáže, že napriek samostatnosti nás spájajú určité elementárne strategické záujmy, môže to byť začiatkom kvalitatívne nových vzťahov medzi Slovenskom a Českou republikou. Prvky spoločného postupu Slovenska a Českej republiky v medzinárodných vzťahoch v niektorých otázkach sú celkom zretelné. Možno to preveria aj budúce medzinárodné krízy. Ale to je už téma iného príspevku.

Dakujem vám za pozornosť.

27. – 29. júna 1996